

Курыленка Г. М. (Мінск)

Выхаваўчы патэнцыял творчасці Івана Навуменкі

Творчая і грамадска-навуковая спадчына Івана Навуменкі не перастае здзіўляць нас сваім універсализмам. Разам з тым, нельга не звярнуць увагу яшчэ на адзін аспект яго дзейнасці – выразна акрэслены дыдактычны характар многіх мастацкіх твораў пісьменніка. Вядома, што Навуменка змог стварыць і перадаць для ўсведамлення і выхавання наступным пакаленням сваіх чытачоў цэласна абагулены, калектыўны, псіхалагічна-акрэслены партрэт беларусаў, што нарадзіліся тут, на гэтай зямлі, жылі, сталелі, вучыліся, працавалі і нават ваявалі на працягу пэўнага, надзвычай важнага адрэзку часу ў гістарычным лёсе Беларусі.

Неабходна адзначыць, што ў цэлым для творчасці Івана Навуменкі ўласцівы дзве моцныя, цесна пераплеценныя тэндэнцыі – дыдактызм і рэфлексійнасць. Можа быць спачатку рэфлексійнасць, потым дыдактызм. Але дадзены сплаў надае ўсёй творчай і навуковай дзейнасці пісьменніка-навукоўца характар даставернасці, шчырай спавядальнасці, абвостранага аўтарскага сумлення. Дзякуючы гэтаму выключнаму спалучэнню, цеснаму сінтэзу дыдактызму і рэфлексіі, у нас не узнікае і ценю недаверу ў адносінах да напісанага пісьменнікам. Чытач пачынае давяраць пісьменніку з першых жа старонак яго кніг і назаўсёды падпадае пад уплыў уздзеяння аўтарскай абаяльнасці. Жыццёвы і творчы шлях Івана Навуменкі для ўсіх нас – прыклад, узор грамадзянскага манументалізму, чалавечнасці, маральнай машабнасці і, апроч таго, арыенцір у педагагічнай працы.

Сярод напісанага выклікае цікавасць адно з ранніх апавяданняў Навуменкі, пра якое крытыкі не так часта узгадваюць, але якое, безумоўна, заслугоўвае больш пільнай увагі – гэта невялічкае па сваіх памерах, але надзвычай змястоўнае па сэнсавому нападзенню апавяданне “Настаўнік чарчэння”.

Варта падкрэсліць, што дадзены твор прысвечаны надзвычай высакароднай тэме: тэме выхавання і навучання моладзі, развіцця ў яе сістэмы светауяўлення, светабачання, сістэмы каштоўнасцей. Больш таго, гэта своеасаблівы ўклад у гісторыю развіцця педагагічнай думкі, педагагічнай традыцыі на Беларусі. Як вядома, Навуменка не столькі тэарэтык педагогікі, колькі яе практык. І ён бліскуча працягвае развіваць праз сваю мастацкую і педагагічную творчасць ужо існуючую сістэму выхавання (так званую народную педагогіку), закладзеную ў літаратуры яшчэ некалі Я. Коласам, што стварыў у многім аўтабіяграфічны вобраз настаўніка Андрэя Лабановіча. Я. Купала таксама звяртаецца да адлюстравання вобразаў настаўніцтва (персанажы Янкі Здольніка і Яўхіма Сарокі). Удумлівая рэфлексія над асобай настаўніка назіраецца і ў творах Генрыха Далідовіча і Васіля Быкава. А Уладзіміру Караткевічу дык

увогуле удалося ўзняць і прасачыць гістарычна глыбінныя пласты сістэмы выхавання беларускага дваранства, адлюстраваўшы ў сваім рамане ”Каласы пад сярпом тваім” прынцып дзядзькавання. Менавіта дзякуючы дадзенаму прынцыпу выхоўваюць Загорскія свайго нашчадка Алеся як будучага гаспадара сваёй зямлі.

У апавяданні Івана Навуменкі “Настаўнік чарчэння” падаецца вобраз старамоднага настаўніка Апалінарыя Феактыставіча, што меў мянушку Цыркуль, якой ён і сапраўды, калі можна так сказаць, адпавядаў знешне. Некалі, да рэвалюцыі, Апалінарыў Феактыставіч выкладаў у гімназіі лацінскую мову. Але потым мусіць нехта палічыў, што савецкім дзецям латынь не вельмі патрэбна, і наш настаўнік вымушаны быў выкладаць маляванне і чарчэнне. Як кожны сапраўдны педагог, ён добра ведаў свой прадмет. Тым не менш, менавіта латынь становіцца тым сімвалам, тым сродкам, што уяўляе сабой сувязь беларускай адукацыі з класічнай еўрапейскай сістэмай адукацыі, якая сфарміравалася на Беларусі яшчэ ў эпоху Сярэднявечча. Больш таго, у кантэксте дадзенага твора лацінская мова – гэта паказчык еўрапейскага ўніверсалізму беларускай сістэмы выхавання і беларускага настаўніцтва. Мы бачым, як па меры сталення вучняў, паступова расце ў іх цікавасць да высокай, вечнай класікі. Калі Косця Кветка (галоўны герой апавядання) прыходзіць у бібліятэку, каб прачытаць Авідзія, здзіўленая бібліятэкарка яму паведамляе, што ён ужо дзесяты, хто цікавіцца антычным аўтарам, якога між тым няма нават у школьнай праграме. Стары настаўнік добра усведамляе, што яго жыццёвыя прынцыпы можа не зусім падыходзяць для маладых людзей іншага пакалення, але яму удаецца праз латынь пры яе дапамозе прывіць сваім вучням разуменне асноўнага, таго, што немагчыма адабраць – разумення Радзімы.” Радзіму нашу любім і абараняць яе павінны” – дадзены лацінскі афарызм становіцца асноўнай канцэпцыяй у жыцці многіх вучняў Настаўніка. “ Чарцёж” будучага жыцця плюс Авідзій – гэта тое, што змог па-майстэрску “начарціць” сапраўдны майстра – настаўнік на жыццёвых лініях многіх лёсаў сваіх вучняў. Апалінарыў Феактыставіч стараецца растлумачыць дзецям пра тое, што словы “свабода”, “кніга” і “ дзеці” на лацінскай мове маюць блізкае гучанне: ”ліберас”, “лібера”, “лібры”. Зусім невыпадкова Косця Кветка пранёс з сабой праз усю вайну табакерку з надпісам на латыні, а пасля вайны стаў працаваць у сваёй жа школе. Паказальна тое, што з лацінскай мовай стары настаўнік жыве, выхоўваў сваіх вучняў, з ёй жа ён і памірае, смела, проста ў вочы фашыстам сказаўшы апошні раз наступны лацінскі афарызм: “Арлы мух не ловяць”. Пасля вайны Косця Кветка пераймае педагогічную эстафету ад Апалінарыя Феактыставіча і сам становіцца настаўнікам. Тое, што на месца настаўніка лацінскай мовы прыходзіць яго вучань – гэта і ёсць працяг

сапраўднай педагагічнай традыцыі, напрацаванай нашым грамадствам на працягу многіх пакаленняў.

Нельга не заўважыць выразную паралель паміж дадзеным апавяданнем Івана Навуменкі і аповесцю Васіля Быкава “Абеліск”. Васілю Быкаву і Івану Навуменка, кожнаму па-свойму, і пры дапамозе розных мастацкіх сродкаў і прыёмаў, удалося дасягнуць аднолькавага выніку – ўзбагаціць нашу нацыянальную сістэму адвечных маральных каштоўнасцяў новымі ідэаламі – вобразамі сапраўдных настаўнікаў, вобразамі тых і такіх настаўнікаў, каго ў эпоху Сымона Буднага называлі святымі Апосталамі, паслядоўнікамі Хрыста. Дзякуючы дадзеным персанажам, абодва творы ў беларускай літаратуры з’яўляюцца надзвычай запамінальнымі і знакавымі. Як вядома, менавіта ад дзейнасці настаўніка залежыць маральнае здароўе нацыі і тое, якая ў яе наступіць будучыня. Такія настаўнікі як Алесь Іванавіч Мароз і Апалінарый Феактыставіч ужо толькі адной сваёй прысутнасцю маральна аздараўліваюць і выхоўваюць грамадства.

Герой аповесці Васіля Быкава “Абеліск” – настаўнік Мароз. Ён, як і герой апавядання Івана Навуменкі, імкнецца далучыць сваіх вучняў да вяршыняў агульначалавечай і беларускай культуры. Абодвух настаўнікаў аб’ядноўвае жаданне рабіць людзям дабро. Настаўнік Мароз не можа фізічна ваяваць на фронце. Але сіла яго зброі яшчэ больш моцная – ён ваявае сілай дабра, сілай уласнага подзвігу. Калі арыштавалі яго вучняў, то настаўнік дабравольна здаўся фашыстам, не здрадзіў сваім падапечным, не адмовіўся ад іх, духоўна падтрымаў у апошнюю хвіліну. Цудам выратаўваецца толькі адзін вучань – Павел Міклашэвіч, які як і Косця Кветка ў апавяданні Навуменкі, працягвае справу вялікага настаўніка, пераймае педагагічную эстафету. Герояў і Навуменкі і Быкава аб’ядноўвае яшчэ і тое, што абодва яны увасабляюць сабой адданасць, вернасць высокаму настаўніцкаму прызначэнню, нагадваюць нам пра абавязак кожнага чалавека перад грамадствам, перад сваім сумленнем.

Такім чынам, Іван Навуменка, ствараючы кнігі пра дзяцей, імкнуўся паказаць багацейшы арсенал метадаў і прыёмаў народнай педагагікі, пры дапамозе якіх адбываецца духоўнае фарміраванне і сталенне падрастаючага пакалення, яго маральнае і фізічнае выхаванне.

Апроч таго, творчасць Івана Навуменкі ўтрымлівае ў сабе і невычэрпны патэнцыял выхавання духоўна багатай, крэатыўнай, творчай асобы сучаснага настаўніка, што на сёння мае надзвычай актуальнае значэнне.